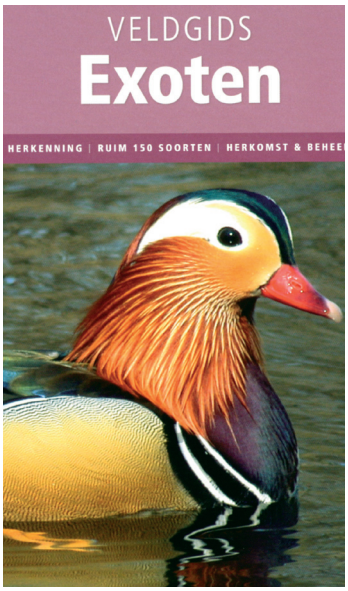
Boekbespreking

Rob Leewis, Leni Duistermaat, Arjan Gittenberger, Tom van der Have, Menno Soes & Johan van Valkenburg (2013) – Veldgids Exoten. Zeist, KNNV Uitgeverij, 191 p., hardback, ISBN 9789050114332, € 34,95.

Ivan Hoste (Meise) [ivan.hoste@br.fgov.be]

Invasiebiologie heeft als jonge discipline de wind in de zeilen en in de pers duiken met grote regelmaat berichten op over exoten, niet zelden met een alarmistische toon. Het is daarom verrassend te moeten vaststellen hoe weinig Nederlandstalige werken over exoten en invasieven er momenteel beschikbaar zijn voor een ruimer publiek. De *Veldgids Exoten*, geschreven door zes auteurs, beoogt die leemte minstens gedeeltelijk op te vullen. Hij beschrijft de situatie in Nederland, maar is net zo goed bruikbaar in België: exoten hebben weinig oog voor landsgrenzen.

Voor alle duidelijkheid: dit is geen *Veldgids invasieven*! De zeer ruime categorie exoten omvat alle organismen die Nederland niet op eigen kracht hebben bereikt en die hierin alleen zijn geslaagd door gewilde of ongewilde hulp van de mens. Slechts een kleine fractie van die exoten vertoont invasief gedrag, d.w.z.: ze breiden zich in hun nieuwe leefomgeving sterk uit, waardoor ze zich op min of meer grote schaal als probleemsoorten gaan manifesteren. Het boek is samengesteld volgens een klassiek veldgidsstramien. Het opent met een beknopte inleiding annex leeswijzer. Daarna volgt een beschrijving van een selectie van ruim 150 niet-inheemse planten en dieren. Deze zijn verdeeld over drie milieutypes, nl. het land, zoet water en zout water. Een literatuurlijst, een index en een lijst met de namen van 1060 exoten, overgenomen uit het Nederlands Soortenregister, sluiten het boek af.

In de 15 pagina's lange inleiding hebben de auteurs – geholpen door het gebruik van een klein lettertype – heel wat informatie bijeengebracht. De nuances in de tekst en de gecondenseerde schrijfstijl maken dat dit gedeelte niet echt vlot leest. Ik vermoed dat dit vooral het gevolg is van de 'onverenigbaarheid' van de visie van een uitgever die aandrong op beknoptheid en een auteursploeg die over het onderwerp heel veel te vertellen had. Wie de keuze van behandelde soorten wil begrijpen, kan aan die 15 pagina's niet voorbijgaan. Omdat in de media – maar ook in de academische literatuur! – de definities van essentiële begrippen als 'exoot', 'invasieve soort' of 'probleemsoort' dikwijls sterk uiteenlopen, is het belangrijk de definities op pagina 9 aandachtig te lezen. Dat vooraan in het boek een paar fraaie foto's staan van dieren die volgens de eigen definities van de gids géén exoten zijn (nl. Wespenspin en Turkse tortel), mag als een verwittiging gelden: in het wereldje van exoten is niet alles glashelder afgelijnd en is niet alles wat je intuïtief denkt correct.

Al spoedig nadat ik wat van de inhoud geproefd had, vroeg ik me af: "Is dit een veldgids?" In de regel behandelt een veldgids een welomschreven groep organismen, met in de inleiding een toelichting over 'Hoe herken ik …?'. Precies daar wringt het schoentje. Hoe herken je een plant of dier als een exoot? Dat is lastig. Louter morfologisch, zonder achtergrondinformatie, lukt het niet. Elke exoot is ergens anders op de wereldbol gewoon een inheemse soort. Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*) is inheems in de Oude Wereld, maar gedraagt zich in Noord-Amerika als een agressieve exoot. Ook is niet altijd gekend waar een soort 'van nature' thuishoort en waar ze door de mens is geïntroduceerd.

In de *Veldgids Exoten* komt slechts een beperkt aantal soorten aan bod, gespreid over de meest uiteenlopende groepen organismen. Die selectie geeft, hoewel gekleurd door de voorkeuren van de auteurs, een goed beeld van wat er allemaal aan exoten in Nederland groeit, kruipt, loopt, zwemt of vliegt. Er blijkt ook uit dat de interesse voor exoten in sterk uiteenlopende wetenschapsdisciplines leeft. De jongste, namelijk de invasiebiologie, is nauw verbonden met natuurbehoud en -beheer en zuigt in de media de meeste aandacht naar zich toe. Ook inheemse soorten kunnen invasief gedrag vertonen (definitie pagina 9 in de *Veldgids*), maar in de praktijk beperkt invasiebiologie zich tot exoten, plus eventueel organismen uit aanleunende groepen zoals de klimaatschuivers (p. 10). Onderzoekers die traditioneel actief zijn in sectoren als volksgezondheid (bv. het overbrengen van ziekten door muggen) en landbouw (bv. onkruidbestrijding) worden in de praktijk ook geconfronteerd met exoten en invasieven, maar bij hen staat de tegenstelling exoot/niet-exoot minder centraal. De finaliteit, de concrete onderzoeksvragen en het vocabularium verschillen in vergelijking met de

(invasie-)biologie, maar toch passen ook de ervaringen van die andere disciplines met niet-inheemse organismen probleemloos in de *Veldgids Exoten*.

Goed vertegenwoordigd zijn de verwilderde en ingeburgerde sierplanten met invasief karakter: de veldgids behandelt bijvoorbeeld stuk voor stuk de acht door Verloove (2006: 19) vermelde probleemsoorten. Ook de waterplanten zijn goed vertegenwoordigd met een hele rist populaire vijver- en aquariumplanten.

Elke selectie is voor kritiek vatbaar, maar ik kan niet nalaten vanuit mijn eigen interesse enkele vaatplanten aan te stippen die in de veldgids niet hadden misstaan. Het valt op dat vooral oorspronkelijk als sierplant ingevoerde en nadien 'ontsnapte' soorten met nare ecologische gevolgen aan bod komen. Ik had graag gezien dat vanuit de hoek van de onkruidbestrijding (*weed science*) enkele ongewild aangevoerde lastige onkruiden een plaatsje hadden gekregen. Ik denk aan de vele soorten die samen met sierplanten wijd en zijd verspreid worden in tuinen en plantsoenen, zoals de paarse vorm van gehoornde klaverzuring (*Oxalis corniculata*) of diverse taxa van het genus *Cardamine*. Naast knolcyperus (*Cyperus esculentus*) had een van de in maïsakkers zeer succesvolle C_4-grassen (genera als *Echinochloa*, *Setaria* of *Panicum*) niet misstaan. Of waarom ook niet een efemere vogelzaad-adventiefplant, zoals kanariezaad (*Phalaris canariensis*) of gingellikruid (*Guizotia abyssinica*)? Of een van de sterk bedreigde archeofytische akkeronkruiden: exotenfloristiek is niet uitsluitend een verhaal van nieuwkomers en winnaars.

Uit deze suggesties blijkt dat bij de keuze van vaatplanten de aandacht in de eerste plaats is uitgegaan naar planten met een mogelijke negatieve impact op natuur en biodiversiteit. Maar ook zonder de net vermelde planten erbij, zullen sommige lezers allicht vragen stellen bij bepaalde opgenomen soorten. Dat maakt de veldgids interessant. Hij biedt niet alleen informatie over een vervelende exoot als alsemambrosia (*Ambrosia artemisiifolia*), waarvan het stuifmeel heftige allergische reacties veroorzaakt, maar evenzeer over de volkomen onschuldige draadereprijs (*Veronica filiformis*) – al zal hier en daar ongetwijfeld een fiere gazonbezitter zelfs die blauwe ereprijsbloempjes als een pest omschrijven.

De beknopte soortbeschrijvingen (doorgaans één pagina, inclusief één of een paar foto's) zijn telkens verknipt tot 9 tekstblokjes, met als titels: herkenning; gelijkende soorten; ecologie; herkomst en jaar van aankomst; pathway; gevolgen; verspreiding; ontwikkeling; beheer. Foto en beschrijving (onder 'herkenning' en 'gelijkende soorten') zouden het mogelijk moeten maken de soort te herkennen. Dit is in de praktijk niet altijd eenvoudig en de auteurs geven dat ook geregeld zelf aan. De lat ligt bv. behoorlijk hoog indien van de modale gebruiker van de veldgids verwacht wordt dat hij die ene beschreven mossoort (grijs kronkelsteeltje, *Campylopus introflexus*) in het veld tussen alle andere mossoorten opmerkt én herkent.

Met die negen rubriekjes vind je in theorie de gewenste informatie gemakkelijk terug, maar helaas zijn de rubriekjes niet altijd op dezelfde wijze ingevuld, waardoor gelijkaardige informatie voor twee soorten niet altijd in dezelfde rubriek staat. Ook ontbreekt vaak informatie over de manier waarop een exoot zich na aankomst binnen zijn nieuwe omgeving (in dit geval: Nederland) verder verbreidt. En het zijn nu net die mechanismen die in hoge mate bepalen of een nieuwkomer zich al dan niet verder verspreidt en eventueel uitgroeit tot een probleemsoort.

De beknopte soortbeschrijvingen bieden veel aanknopingspunten voor discussie, al moet de lezer soms tussen de regels lezen. Bij de huiskraai bijvoorbeeld blijft het thema van de dierenrechten onvermeld, maar het schemert wel overduidelijk door in de tekst.

Een kleine lapsus op p. 34 (bij Japanse duizendknoop, *Fallopia japonica*) dient gecorrigeerd: lees "mannelijk steriele planten" in plaats van "mannelijke, steriele planten" (en zie voor extra informatie over de waarnemingen van mannelijk fertiele planten in Nederland http://www.buwa.nl/fileadmin/buwa_upload/publicaties/AE/Rapport_Japanse_duizendknoop_buwa.pdf).

Mijn oordeel over de *Veldgids Exoten* vat ik samen in drie puntjes. [1] – Het boek is een waardevolle aanwinst in de lange rij uitgaven van de KNNV. In het voorwoord beloven de auteurs een paar nuances te zullen aanbrengen in het exotenverhaal en daarin zijn ze voortreffelijk geslaagd. [2] – Wel vraag ik me af of een veldgids de aangewezen formule is om een dergelijk verhaal te brengen. De gekozen vorm lijkt me niet ideaal om de zeer gevarieerde, historisch wisselende interacties tussen mensen, planten en dieren te beschrijven, hoewel dit naar mijn smaak toch net de ruggengraat vormt van het exotenverhaal. [3] – Tot slot kan ik me niet van de indruk ontdoen dat de uitgever het de auteurs niet gemakkelijk heeft gemaakt door strikt vast te houden aan een vooropgestelde lengte van het manuscript. Met zes auteurs, elk met hun eigen expertise en invalshoek, is het doen respecteren van een dergelijke richtlijn voor een redacteur bepaald niet evident.

Iedereen gebruikt en leest een veldgids op zijn of haar manier. Wie naast de individuele planten en dieren ook het exotenverhaal als geheel wat beter wil leren kennen, leest dit boek bij voorkeur niet in een ruk door. Struin met tussenpozen over en weer tussen de beschrijvingen van een handvol soorten en de inleiding, en je krijgt gaandeweg meer oog voor de relevantie van allerlei weloverwogen nuances in de inleiding.

Literatuur. – Verloove F. (2006), Catalogue of Neophytes in Belgium (1800-2005). Meise, National Botanic Garden of Belgium. [*Scripta Botanica Belgica* 39]